

A hitelesség fogalma új jelentésrétegekkel bővül

Hozzászólás „A szintetikus dokumentumok és a jövő archívumai” vitához

Az emlékeztető intézmények képesek lesznek-e (képesnek kell-e lenniük) a szintetikus dokumentumok felismerésére?

Mivel az emlékeztető intézmények, mint a könyvtárak, levéltárak, múzeumok és más archívumok, nem egységesen kezelik, hogy miről is van szó, először célszerű meghatározni, mit értünk szintetikus dokumentumokon. Ezek lehetnek mesterséges intelligencia (MI) által generált szövegek, képek, hangok, videók, valamint szimulált források, azaz soha nem létezett levelek, naplók, fotók, fiktív történeti iratok. A két csoporton kívül ide tartoznak még a részben szintetikus dokumentumok is, mint például ember által írt, MI által szerkesztett szövegek.

Az intézmények elvileg és technikailag részben és ideiglenesen felismerhetik ezeket a dokumentumokat, teljességgel és biztonsággal viszont nem. A digitális vízjelek, a tartalom-hirdetési szabványok, a mintázatokat és az anomáliákat kimutató forenzikus elemzések, a keletkezési metaadatok és a verziótörténetek, a hiteles forráslánc és az intézményekbe vetett bizalom segíthet. Másrészt viszont a generált tartalmak minősége folyamatosan és gyorsan javul, a vízjelek eltávolíthatók, analóg hordozókra „visszamentett” szintetikus anyagok felismerhetetlenné válhatnak, és a történelemben visszatekintve az autentikáció soha nem volt tökéletes.

Mivel bizalmi intézményekről van szó, és a forráskritika a történeti kutatás alapja, jelentős mértékben ezeken az intézményeken múlik a társadalmi emlékezet hitelessége. Jogi, politikai és identitásképző dokumentumoknál ez kiemelten fontos, ugyanakkor a szintetikus eredet nem lehet automatikusan kizáró ok. Paradigmaváltás is végbemehet, és a felismerésről a leírásra és a kontextualizálásra tevődhet át a hangsúly. Így az elsődleges kérdés nem az lesz, hogy az adott dokumentum valódi vagy hamis, hanem hogy miért és milyen körülmények között jött létre. A jelen és a jövő emlékeztető intézményeinek összességében nem a szintetikus dokumentumok bekerülésének megelőzése, hanem értelmezhető állapotban történő megőrzésük, a keletkezési mód láthatóvá és a forráskritika lehetővé tétele a feladatuk.

Az archívumoknak, ha felismerik, meg kell-e őrizniük a szintetikus dokumentumokat? Ha igen, hogyan?

Legtöbb esetben meg kell őrizniük, de nem ugyanúgy és nem ugyanazzal a besorolással, mint a nem szintetikusakat. Ha intézményi vagy társadalmi funkciót töltenek be, akkor minden esetben megőrzendők, és itt megint nem az a fontos, hogy az adott dokumentum igaz vagy sem, hanem hogy használatával befolyásolt-e közigazgatási döntést, nyilvános diskurzust, gyakorolt-e jogi, politikai és kulturális hatást, része

volt-e szervezetek működésének. Ha egy intézmény MI-vel készítette elő a döntéseket, automatikus szöveggenerálást használt, algoritmikus rendszerrel dokumentált, akkor szintén meg kell őrizni, mert nem melléktermék, hanem a keletkezési folyamat szerves része. Azokban az esetekben viszont nem kell megőrizni, amikor funkció nélküli tömeges tartalom, ha az MI kimenetének nincs egyedi kontextusa, és ha sehol nem használt, nem publikált próbaverziókról van szó.

Szintetikus dokumentumok többféleképpen őrizhetők meg: megkülönböztetett státusszal, megtartva a kontextust (például a promptokat), verzióként, összességében viszont el kell kerülni, hogy bármikor is természetes forrásként kezeljük. Az MI-használat elterjedésével, a szintetikus adatok térnyerésével egyértelművé válni látszik, hogy ha az archívumok nem őrzik meg ezeket a dokumentumokat, akkor a huszonegyedik századról lényegesen kevesebb információ marad fenn, mert – mivel egyre nagyobb részük szintetikus – azok zöme nyomtalanul eltűnik.

A szintetikus dokumentumok elszaporodása megváltoztatja-e majd az archívumok „hiteleshely” mivoltát a közfelfogásban?

Rövid távon bizalmi zavar alakulhat ki, olyan kérdések merülhetnek fel, mint „ha ez is MI, akkor mi van az archívumban?”, „honnan tudjuk, mi az igazi?”, „az archívum is relativizál?” A kérdések tágabb kontextusban viszont azt is jelzik, hogy a forráskritika kilép az akadémiai térből, és a szélesebb közönség is szembesül azzal a ténnyel, hogy a hitelesség nem feltétlenül azonos a „természetességgel.” Közép- és hosszú távon megváltozik az archívum hitelességéről alkotott kép, mások lesznek az elvárások, sőt maga a hitelesség fogalma is új jelentésrétegekkel bővül: már nem csak ember által létrehozott dokumentumokra fog vonatkozni.

Ha az archívum mindig megjelöli egy anyag szintetikus mivoltát, ha információt tesz közzé a keletkezési körülményekről, és ha felvállalja a bizonytalanságot – és nem kínál abszolút bizonyosságot –, akkor hitelesnek fog tűnni. Ha viszont eltitkolja a szintetikus anyagokat, tagadja azok jellegét, kevésbé tartják majd hitelesnek.

Milyen társadalmi következményekkel járhat a szintetikus dokumentumok tömegessé válása és mesterséges intelligencia általi felhasználása?

A szintetikus dokumentumok tömegessé válása amellet, hogy információs, infokommunikációs problémákat vet fel, az emlékezetet, a hatalmat, a jogot, a politikát és az önértelmezést is érintő társadalmi átalakulással is jár. Ha jól kezeljük ezeket az adatokat, akkor hozzáférhetőbbé válik a múlt, erősödhet a kritikai gondolkodás, „demokratizálódhat” az emlékezet. Ha viszont nem, akkor a bizonyítékok státuszának megrendülésével elhúzódhatnak jogviták, elkenhetőbb a politikai felelősség, tovább erősödhet a történelem egyébként is egyre „divatosabb” relativizálása, nehezedik a konszenzusalkotás. Ha az MI generálás mellett válogat, összefoglal és narratívákat is kidolgoz, a múlt értelmezésében fontos szerephez jut, optimalizálhat, hozzájárul a történelmi pluralizmus látszólagossá válásához, hihetőnek tűnő és optimalizált tör-

ténelmi „bizonyítékok” kampányeszközökként használhatók. Több adatot birtokló, jobb modelleket futtató, narratívákat gyorsabban előállító csoportok monopolizálhatják a történetmesélést.

A múlt értelmezését tovább nehezíti, hogy – mivel az MI a jelen adataiból tanul, és a gyakori mintázatokat erősíti – az tovább homogenizálódik, a dokumentumalkotásból eltűnhetnek az eltérő és ritka tapasztalatok. A hiteles és „bizonytalan” archívum ellenezheti mindezeket, azaz ellenpontként szolgálhat, így pedig felértékelődik a jelentősége.

A forrás és a szintetikus fabrikálás, az eredeti és a generált dokumentum, a dokumentum és a narratíva közötti különbségtétel képességével és annak hiányával, a digitális analfabetizmus jelentése is megváltozik, tovább mélyítve a társadalmi szakadékot.

Kömlödi Ferenc az ELTE bölcsészkarán tibeti-magyar szakon végzett (1985), dán filmfőiskolán filmes (1995), prágai UNIDO-tanfolyamon (2006) jövőkutató képzést szerzett. Elsősorban az ember-gép viszonyról, gépi kreativitással foglalkozik. Ebben a témakörben számos írása, könyvei jelentek meg, több IT-témájú tanulmánykötet társszerzője.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XXVI.2026.1.7>